

ATMOSFERA HAVOSINING IFLOSLANISHI NATIJASIDA YUZAGA KELADIGAN EKOLOGIK MUAMMOLARNI BARTARAF QILISH CHORA-TADBIRLARI

Ismoilov Faxriyor Furqatovich

Buxoro Davlat Tibbiyot institute

faxriyor_ismoilov@bsmi.uz

<https://orcid.org/0009-0008-3749-6720>

Rezyume: Insoniyat, qolaversa barcha jonivorlar uchun zarur bo'lgan atmosfera havosini asosan ikki manba ifloslantiradi: birinchisi tabiiy omillar bo'lsa, ikkinchisi inson faoliyatining mahsuli hisoblanuvchi antropogen manbalardir. Atmosfera havosini ifloslantiruvchi tabiiy omillarga vulqonlarning otilib chiqishi, tog' jinslarining yemirilib, shamol yordamida atrofga tarqalishi, o'rmonlarga o't ketib, undan paydo bo'ladigan zararli omillarning atrof-muhitga yoyilishi kabi tabiiy omillarni misol qilib ko'rsatish mumkin.

Kalit so'zlar: Antropogen ifloslanishlar,

Antropogen ifloslanishlar asosan sanoat korxonalari, avto va havo transportlari, temiryo'l, suv transporti chiqindilarining atmosfera havosiga tushishi natijasida vujudga keladi. So'z atmosfera havosining ifloslanishi haqida borar ekan, bu o'rinda N. Vernadskiyning «Biosfera» nomli kitobidan quyidagi iboralarni keltirish o'rinli bo'ladi: «Inson atrof-muhit o'zining har tomonlama ta'sir etishi bilan boshqa tirik organizmlardan ancha farq qiladi. Bu farq inson hayotining ibtidosida katta edi, vaqt o'tishi bilan ular orasidagi farq yanada kattalashdi». Darhaqiqat, inson o'zining hayotiy faoliyati bilan tabiatga ta'sir o'tkazmoqda. Transport vositalarining kundan-kunga ko'payib borishi, qudratli mexanizmlarning yaratilishi va undan keng kolamda foydalanish saxovatli tabiatga, shu jumladan atmosfera havosiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda, uning buzilishiga sabab bolmoqda. Uzoq vaqtlardan beri yerosti qazilma boyliklaridan hisoblanm ish toshko'mir asosiy yoqilg'i bolib kelgan. Ulkan sanoat korxonalari qurilishida, uylarni isitishda hali ham toshko'mirning salmog'i baland. Hozirda hayotimizning turli jabhalarida toshko'mir bilan bir qatorda torf, neft, neft mahsulotlari, gaz, hatto atom energiyasi ishlatilmoqda. Ko'rinib turibdiki, hozirda atrof-muhitni, shu jumladan atmosfera havosini ko'pdan -ko'p sanoat korxonalari, avtotransport vositalari, qolaversa turmushimizning ko'pgina jabhalarida foydalanilayotgan kimyo sanoati chiqindilaridan ifloslanishik ishchilar salomatligiga zarar yetkazmoqda. Doimiy ravishda atmosfera havosini ifloslantiruvchi vositalarga sanoat korxonalari va energiya ishlab chiqaruvchi obyektlar kirs, harakatdagi ifloslantiruvchilarga avtomobil, temiryo'l va aviatsiya transporti vositalari kiradi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida ham atmosfera havosini ifloslantirishda sanoat korxonalari va energiya ishlab chiqarish obyektlari salmoqli o'rin tutadi. Jumladan, mazkur obyektlardan chiqadigan changlar-76,8 foiz, oltingugurt oksidi - 96 foiz, azot oksid - 44,5 foiz, karbonat oksidlari - 13,3 foiz, uglevodorodlar - 14,4 foizni tashkil qiladigan bo'lsa, harakatdagi ifloslantiruvchi manbalardan chiqadigan changlar - 5,5 foiz, oltingugurt oksidlari - 1,3, uglevodorodlar - 60 foiz, azot oksidi - 49,1 foizni tashkil etadi. Atmosfera havosini ifloslantiruvchi manbalar kimyoviy moddalar tarkibiga qarab noorganik va organik gazlarga ham da aërozollarga bo'linadi. Qora va rangli metallurgiya korxonalari atmosfera havosini ifloslantiruvchi asosiy manbalardan hisoblanadi. Ulkan, kompleks holda qurilgan korxonalar turli sanoat mahsulotlarini ishlab chiqaradi. Bunday inshootlar ma'danlarni qazib olish, unga ishlov berish, koks ishlab chiqarish va boshqa mahsulotlarni yetkazib berish bilan shug'ullanadi. Insoniyat hayotida katta ahamiyat kasb etadigan cho'yan, po'lat va yana boshqa turdagi metallardan yasalgan mahsulotlar ana shu katta sanoat korxonalarida ishlab chiqariladi. Texnologik jarayonlarda atmosfera havosiga chang, qurum va bir qancha zaharli gazlar ajralib chiqadi. Sanoat va qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishda juda yuqori harorat kerak bo'ladi. Yuqori harorat bilan ma'danlar eritilganda, ularga ishlov berilganda juda ko'p chiqindi paydo bo'ladi. Shuni ham ta'kidlash joizki, ulkan metallurgiya kombinatlarida bir kunda hosil bo'ladigan umumiy chang miqdori 350-600 tonna, ajraladigan sulfat angidrid 600-1800 tonna, is gazisi 1000-2500 tonnani tashkil qiladi. Havoga chiqariladigan chiqindilar miqdori har bir korxoning ishlab chiqarish ko'lamini, quvvati, beradigan mahsulot miqdoriga, foydalaniladigan xom ashyo sifatiga, shuningdek chang va gazlardan tozalovchi inshootlarning unumiga bog'liq bo'ladi. Bunday korxonalardan asosan chang, is gazisi, sulfat angidrid, azot oksidi ajralib chiqsa, metallurgiya korxonalaridan is gazisi, sulfat angidrid, azot oksidlari ajralib chiqadi. Koks ximiya kombinatlaridan havoga is gazisi, sulfat angidrid, vodorod sulfid, chang, benzolli uglevodorodlar kabi ta'sirchan moddalar ajraladi.

Sanoat korxonalarining tobora rivojlanib borishi, transport vositalarining ko'payishi, kommunal obyektlar, axlatxonalarining ko'payishi va boshqalar atmosfera havosini ifloslanishdan muhofaza qilishni taqozo etadi. Mazkur masala faqat gigiyena fani oldidagi masala bo'lib qolmay, balki ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan masala hamdir. Agar bu masala vaqtida yechilmasa, keyinchalik uni bartaraf etish qiyin bo'lib qoladi. Hozirgi kunda atmosfera havosini muhofaza qilish uchun uchta tadbirni amalga oshirish ko'zda tutiladi. Bular texnologik, loyihalash hamda sanitariya-texnika tadbirlaridir. Mazkur tadbirlar amalga oshirilsa, turar-joylardagi atmosfera havosining ifloslanishini ruxsat etiladigan darajada ta'minlash mumkin bo'ladi. Texnologik tadbirlar Atmosfera havosini muhofaza qilishda texnologik tadbirlarning ahamiyati katta. Tekshirish natijalariga qarab obyektlarga va atmosfera havosiga tashlanadigan chiqindilar miqdorini kamaytirish yoki mutloq to'xtatish mumkin bo'ladi. Buning

uchun sanoat korxonalaridagi texnologik jarayonlar takomillashtirilishi zarur. Shunda hatto chiqindisiz yoki kam chiqindili mahsulot ishlab chiqarish mumkin bo'ladir. Mazkur jarayon berik jarayon deyilib, bunda chiqindilar umumiy bo'lmaydi yoki bunday chiqindilardan boshqa mahsulot tayyorlanadi. Chiqindisiz yoki kam chiqindili korxonalar o'z ichiga kompleks tashkiliy, texnologik jarayonlarni oladi. Bunda xomashyo tayyorlash, boshqarish materiallardan to'la-to'kis foydalanish, ularni chiqindi sifatida tashqi muhitga tashlamaslik borasida yo'l-yo'riq va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Chiqindisiz mahsulot ishlab chiqish nazariy jihatdan qulay bolsada, amalda uni boshqarish juda murakkab hisoblanadi. Shuning uchun ham ko'pincha kam chiqindili ishlab chiqarish korxonalariga katta ahamiyat beriladi. Akademik B.N. Laskov tavsiya qilganki, kam chiqindili texnologiyaga ega bo'lgan korxonalar quyidagi yo'l-nalishni olib borishi kerak: xomashyolarni kompleks holda ishlash, yangi texnologik jarayonlarni ishlab chiqish va takomillashtirish, ularning sxemalarini ishlab chiqish, shunga mos asbob-uskunalar yaratish, texnologik jarayonlarda suv hamda gazlardan qayta foydalanish tadbirlarini ko'rish va hokazo. Yuqorida keltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish chiqindilar chiqishini ma'lum darajada kamaytiradi, tashqi muhit obyektlarini ifloslanishdan muhofaza qiladi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, chiqindisiz ishlaydigan sanoat korxonalaridagi barcha xomashyo sanoat mahsulotiga aylanadi. Masalan, 1913-yilda rangli metallurgiya korxonalari xom ashyolardan hammasi bo'lib 15 elementni ajratib olgan bo'lsa, 1930-yilga kelib bu ko'rsatkich 20 ta elementni, 1970-yilda esa 74 elementni tashkil etdi. Hozir misdan mahsulot tayyorlaydigan korxonalar undan 25 ta element ajratib olmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumaeva A. A., Nurov S. HYGIENIC PRINCIPLES OF FEEDING CHILDREN AND ADOLESCENTS //Central Asian Academic Journal of Scientific Research. – 2022. – T. 2. – №. 6. – C. 258-263.
2. Azim o'g'li N. S. Sanitary Protection of Water Bodies and The Process of Natural Cleaning in Water Bodies //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 83-85.
3. Azim o'g'li N. S. Cleaning of Open Water Bodies From Waste Water From Production Enterprises //SCIENTIFIC JOURNAL OF APPLIED AND MEDICAL SCIENCES. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 80-82.
4. Azim o'g'li N. S. Existing Problems in Providing the Population With Drinking Water Through Underground Water Sources //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 77-79.
5. O'G' N. S. A. Z. et al. CHANGES IN TASTE AND FOOD INTAKE DURING THE MENSTRUAL CYCLE //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. D3. – C. 251-253.

6. Нуров С. А. ИНСОН ОРГАНИЗМИДАГИ СУВНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ ВА ЮҚОРИ КИМЁВИЙ ТАРКИБЛИ СУВ ТАЪСИРИНИНГ ПАТОГЕНЕТИК ЖИҲАТЛАРИ //SCIENTIFIC JOURNAL OF APPLIED AND MEDICAL SCIENCES. – 2024. – Т. 3. – №. 6. – С. 121-123.
7. Azimovich N. S. Pathogenetic Aspects of the Effect of Water with a High Chemical Content //International Journal of Integrative and Modern Medicine. – 2024. – Т. 2. – №. 6. – С. 81-83.
8. Azimovich N. S. The Importance of Minerals for the Human Body //International Journal of Integrative and Modern Medicine. – 2024. – Т. 2. – №. 6. – С. 77-80.
9. Azimovich N. S. Correction of Morpho-Functional Changes in the Kidney Caused by Groundwater Consumption with Bioactive Additives //International Journal of Integrative and Modern Medicine. – 2024. – Т. 2. – №. 6. – С. 84-85.
10. Azimovich N. S. PATHOGENETIC ASPECTS OF THE PROPERTIES OF WATER IN THE HUMAN BODY AND THE EFFECT OF SOLID WATER //World Bulletin of Public Health. – 2024. – Т. 34. – С. 47-49.
11. Sarboz A'zim o'g N. et al. STRATEGIES AND APPROACHES TO REACH OUT-OF-SCHOOL CHILDREN AND ADOLESCENTS //EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 56-58.
12. Sarboz A'zim o'g N. et al. Key Considerations for Assessing School Food Environments //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 85-87.
13. Azim o'g'li N. S. Sanitary Protection of Water Bodies and The Process of Natural Cleaning in Water Bodies //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 83-85.
14. Sarboz A'zim o'g N. et al. Disruption of Natural Systems Affects Health //AMALIY VA TIBBIYOT FANLARI ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 258-260.
15. Sarboz A'zim o'g N. et al. The Importance of Ecology for Children's Health and Well-Being //SCIENTIFIC JOURNAL OF APPLIED AND MEDICAL SCIENCES. – 2022. – С. 238-240.